

քիշները արխանոս պետին՝ կարմիր Սուլթանին . . .

Յիսուս ժողովրդի համար ապրից, գործեց ու խաչուեց. պարզ ժողովրդին իր համար է ապրել, գործել ու խաչել տալիս . . .

Յիսուս . . . եւ պապը . . .

Թ.

Անս մի քրիստոնեայ եկեղեցի, որի վրայ ոչ մի աշխարհիկ իշխանություն չէր ծանրանում, չէր հրահանգություններ ու հրամաններ թելադրում, ընթացաւ միանգամայն ներսակ ընթացքով, ձգտեց տալու ներսակ արդիւնք, դարձաւ ազատություն ու հաւատարմութիւն թշնամանող ու խեղդող, ձուլից-կազմեց մի գրանիտեայ միասնականութիւն, հանդիսացաւ տե՛ր մահկանացուների խղճի, մտքի ու նոյն իսկ մարմնի այս աշխարհում եւ հոգեբարձու ու կարողորդի հողքին՝ հանդերձեալ աշխարհում :

Մարդկային ազատ մտածութիւնը երբեմն երբեմն հանդէս էր գալի, ձայնեւ որ բողոքներ էր արձակում այդ քրիստ կապանքների ու կացութեան դէմ, բայց ամեն ձայն արձակող ու բողոքող խեղդվում էին բանտերի խաւարում կամ այրվում էին խորիկների մէջ : Սակայն արձակուած ձայններն ու բողոքները արձագանք էին գտնում զարթնող ու հետախոյզ մտքերի մէջ :

Եւ խուլ տոգոնութիւնը անկող, բողոքող հողին զօրանալով, պոռկկաց Նորոգողութեան շրջանում : Բողոքականութիւնը կոխ հրատառակեց պապականութեան դէմ :

Այս պայքարը պատկուեց նրանով, որ պապի զուլեք կտուեց նոր կազմուած ու բարեփոխուած եկեղեցիների վրայից : Սրանով պապի գերիշխանութեան սահմանները սղծուեցին, բայց պապականութեան հողին մնաց նոյնը, ինչ որ էր :

Նոր եկեղեցական կազմութիւնները (բողոքական, լուսեւրական, եպիսկոպոսական, կալվինական եւն. եւն.), այս,՝ ողորուեցին ժամանակակից քաղաքակրթութեան լուսով, լմանք ու ճիշդ գործ գրին աւետարանը մաքրիւ ու անտիպապաշտութեան, մոլոր վարդապետութեան .

ներքի ու մեկնութիւնների աղտերից ու փոշիներից, ազատելու նրա կենդանի հողին կաշկանջող ու զնգանող ծէսերից ու արարողութիւններից, զնկուեալ նրա՝ աւետարանի պաշտօնականութիւնը ժողովրդի հետ մօտ լինելու եւ ժողովրդի հետ կենդանի լեզուով խօսելու պաշտանների մէջ, բայց եւ այնպէս որդեակ աւտիմանների վրայ դարձաւ մնացին կանգնած-չըջափակուած :

Եւ որովհետեւ Նորոգողութեան շրջանում յարուցուած կրօնալին պայքարների մէջ ժառանակի քաղաքական նպատակներն ու ձգտումները, զինուորական ու դրամական ուժերը եւ օժանդակութիւնները ունէին իրենց խոշոր բաժինները եւ բռնած էին այս կամ այն կողմը, ուստի եւ ունեցան իրենց միծ ազդեցութիւնը :

Նոր, բողոքող կուսակցութիւնը, որ անբաժնետեղէն կարօտում էր աշխարհիկ իշխանութեան պաշտպանութեանն ու հովանաւորութեանը թէ՛ իր բողոքը շարունակելու եւ իր նոր կազմակերպուելու շրջանում ու թէ՛ այնուհետեւ մնաց ու մնաց ժամանակի քաղաքական իշխանութիւնների իրաւունքների տակ : Հետեւապէս եւ եղաւ յարմարող տիրող կարգ ու կանոններին, յարմարող կուսակցական պահանջներին ու ձգտումներին : Յիսուս չէ, որ այնտեղ, այն նոր կազմակերպուած եկեղեցիներում իշխում է : Աւետարանը չէ, որ այնտեղ անաշխարհում է, այլ թէ՛ Յիսուս եւ թէ՛ Աւետարանը ընդանում են տիրող քաղաքական իշխանութիւնների կողմից իրենց ցոյց տրուած ու զօնուած սահմաններում ու շրջաններում : Յիսուսի եւ Աւետարանի՝ իշխանութիւն, հաւրատութիւն եւ աստիճանաւորութիւն չճանաչող հողին խոնարհուած է իշխանութեան, հաւրատութեան եւ աստիճանաւորութեան ներքոյ : Ուստի եւ պարզ է, որ նոր կազմակերպուած եկեղեցիներն իրենց հողեւորականութեան հետ միասին դարձաւ չեն Յիսուսի ցանկացած ու քարոզած, այլ կազմում են ու են մի տեսակ պաշտօնեւթիւն ու առաքելութիւն երկրի քաղաքական ու ազգային իշխանութիւնների ձեռնառումներին ծառայող ու հրահանգութիւններին համապատասխանող :

(Վերջը յարող թիւով)

ԽԱՂԻՌԻՆԻ

Ինչ քրած են Ամերիկացի Հայոց համար

Ամերիկացի շատ քիչ տեղեկութիւն ունէին Հայոց մասին, մինչեւ այն թուականը երբ Ամերիկեան Հնդկերութեան (Board) միսիոնարք՝ յայտնեցին զանոնք իրենց,

Առաջին միսիոնարք՝ 1810ին եկան ի Տանկաստան, եւ իսկոյն մեծապէս չափազանցեցան Հայոցով. որոնց հետ զերբապէս մտան յարաբերութեան, եւ ընդհուպ հիացող եղան անոնց բարձր տաղանդին եւ ճարտարութեանը վրայ : Հետազոտութեան պտղտներ կատարեցին Տան-

կաց տէրութեան ներսերը՝ Տօթթօր Կոտակ . Տուալիք, Կրանիք եւ ուրիշներ, որոնց արդէնքը՝ ուշադրութեամբ գրութեցաւ, լուսաւորելու համար Ամերիկեան լորիստեանները : Հայոց յատուկ պէտքերը՝ իբր ինքնուրոյն ցեղ եւ իբր հնաւանդ եկեղեցի, մասնաւոր խնամքով՝ ուսումնասիրուեցան, եւ ծրագրերն պատրաստուեցան, առաջնակարգ Հայ եկեղեցականաց աջակցութեամբ, անմիջական պէտք եղած բարեփոխումները մտցնելու միջոցները ձեռք առնելու նպատակով :

Միսիոնարը ուղարկուած էին, ոչ թէ հայ ժողովուրդը քարոզելու համար, այլ որպէս դիւանոց օգնէին գործադրել առյուծ այն անմիջական բարեփոխումները՝ որ ազգին մտաւորական եւ բարոյական զարգացմանը համար պէտք էին: Ամերիկեան ընկերութիւնը ի Պոսթըր, իրենց հրահանգ տուաւ շանթատել Հայերը իրենց հնաւանդ եկեղեցիէն, այլ օգնել իրենց՝ կազմակերպելու դպրոցներ, եւ եկեղեցւոյն մէջ ստեղծելու զգացում մը եւ տնիշ մը կրթեալ եւ ուղղասէր եկեղեցականութիւն մը պատրաստելու եւ Աստուածաշունչը ժողովրդին խօսած ինքզուովը առաջնելու :

Կոստանդնուպոլսոյ դիկալարիշ Հայերէն շատերը համամիտ եղան այս գաղափարներուն, եւ բացուեցան մեծ ազդեցութիւն եւ ոյժ ունեցող դպրոցներ, որոնք՝ մեծ մասամբ՝ նոյն իսկ Հայոց հակոդութեան ներքեւ էին: Տպագրական մամուլ մը հաստատուեցաւ ի Մալթա, որ քիչ յետոյ փոխադրուեցաւ Իզմիր, ուր տպուեցան ստուար թուով հայ գրքեր, որոնց մէջ եւ աշխարհիկ լեզուաւ Աստուածաշունչը, եւ շատ մը դպրոցական եւ այլ գրեանք, մեծ պէսպէսութեամբ եւ թուով : Պոստոյ Պատրիարքը տուաւ իր արտագին հաճութիւնը՝ նոր եւ այժմէական դաստիարակական դրութեան : Այդ ժամանակին հռչակաւոր վարժարաններէն մին էր Փէշթիմալճեանները, որ էր բանիւրուն եւ նուրբ գիտնական հայ լեզուի եւ գրականութեան : Մինչեւ իր մահը՝ 1837ին, այս անձը անխնայ եղաւ իր ջանքերուն մէջ մտաւորապէս եւ բարոյապէս բարձրացնելու իր հայրենակիցները : Իր աշակերտները՝ առաջնորդողներն եղան բարենորոգմանց թէ՛ իր կենդանութեանը ժամանակ, թէ՛ իր մահէն յետոյ :

Միսիոնարը կ'ընդունուէին իբր ճշմարիտ բարեկամք ազգութեան, ջանքի կը գդուչանային բաժանուած մը յարուցանելու փափաքի նոյն իսկ երեւոյթ մը տալէ : Մէկ քառորդ դարէ աւելի ժամանակամիջոցին, այդ միացեալ ջանքերը յարատեւեցին առաւել քան առաւել յաղորութեամբ եւ յուսալից արդիւնքներով : Հայոց ձեռնարկն եւ մատակարարութիւնը յառաջ բերաւ յալոյղակ վարժարաններ իրենց զաւակացը, եւ Աստուածաշունչը՝ որ առ հասարակ փակեալ գիրք մ'էր՝ բաց ի լուսաւորանք դասէն, հաճութեամբ կ'ընթերցուէր՝ վերածուած բլլալով հանրային խօսուած լեզուին :

Բարեկարգութեանց ողին այնքան տարածուեցաւ, որ եկեղեցւոյ պաշտօնէից մէկ բաւուար մասն սկսան վրդովիլ, վախճալով որ չըլլայ թէ՛ ժողովուրդին ընդհանուր փափաքը կրթեալ եւ ուսեալ կղեր մ'ունենալու՝ կորդէ իրենցմէ ազդեցութիւննին եւ պաշտօնին :

1846ին, միսիոնարաց Օսմանեան Պետութեան մէջ մտնելէն 27 տարի ետք, Մատթէոս բարձրացաւ պատրիարքական աթոռն ի Կ. Օ. լիս. ասի համակիր չէր բարենորոգիչ շարժման: Իր առաջնորդութեամբ ընդհանուր հալածանք մը սկսաւ, որու հետեւեալն եղաւ արտաքրտնած լուսաւորչական եկեղեցիէն ստուարթիւն անձերու, որ կը կոչուէին « Աւետարանական » : Բանադրանքի հրամանագիրն հրամայուեցաւ կարգաւ ժողովրդին՝ Տաճկական տէրութեան մէջ գտնուող բոլոր եկեղեցիներուն մէջ, կրտրելով այսպէս ամէն յոյս՝ որով բանադրեալք կարեւորին այլ եւս ապաստան գտնել այն եկեղեցւոյն մէջ՝ ուր ծնած էին, եւ զոր կը սիրէին ինչպէս իրենց կեանքը :

Թուրքոյն օրինաց համեմատ՝ ամէն ոք պէտք է արձանագրուած բլլայ տէրութիւնէն ճանչցուած կրօնական մարմնոյ մը տոմարին մէջ, առանց որու զուրկ է ո եւ է իրաւունք եւ առանձնաշնորհումէ՝ կառավարութեան կողմէ : Այս պատճառով անհրաժեշտ եղաւ նոր կրօնական մարմնոյ մը կազմութիւնը ի պէտս անոնց՝ որ արտաքրտեցան պատմական եւ մեծաբոյ լուսաւորչական եկեղեցիէն : Առաջին բողոքական եկեղեցին հիմնուեցաւ Օսմանեան պետութեան մէջ 1846ին, բանադրանքէն յետոյ : Ի բացակայութեան անգղիական դեսպանին՝ Սըր

Սթըէտֆորտ Քէննինկին, միջնորդութեամբ Լորտ Փովլէյն՝ առաջին Բողոքական դաշնագիրն (charte) ստացուեցաւ Սուլթանէն 1817ին :

Երկարացայ այս գէպքերուն վրայ որ յարաբերութեան տւին աւարիկեան միսիոնարներուն Հայոց մէջ գործունէութեան նորագոյն պատմութեանը հետ , լուսաբանելու համար սա խնդիրը , թէ ոչ միսիոնարական Ընկերութիւնը եւ ոչ միսիոնարք փափաքող էին բաժանելու լուսաւորչական եկեղեցին , կամ ո եւ է կերպով հարուածելու զայն կամ իր վարդապետներունը : Եւ այդ հարկին իրենց գրութեան միշտ յարած կը մնան մինչեւ զարգ :

Երբ բաժանուած 1848ին ստիպողական եղաւ , պայքարին առաջին տաքութիւնէն յետոյ , որ չլուտով մեղմացաւ , երկու թեւերը սակաւ առ սակաւ ոկսան մերձենալ , այնպէս որ՝ այսօր շատ քիչ կայ պատճառ բաժանման , եւ երկու ճիւղերու յարաբերութիւնը են սիրալիր եւ մտերմական : Այս վերջին քսան տարիներու մէջ՝ միսիոնարք թխանձագին պնդած են ամենէն աւելի լուսաւորեալ եւ յառաջացեալ մասին Հայոց , չբաժնուելու լուսաւորչական եկեղեցիէն , այլ մնալու հոն եւ օգնելու իրենց եղբայրակիցներուն որ հայ եկեղեցւոյն մէջ մտնեն այն բարեկրթութիւնները , որ այդ եկեղեցւոյն հանրամասնօթ առաջնորդներէն իսկ կը նկատուէին իբր անհրաժեշտ պէտք մը զայն զօրացնելու եւ բարձրացնելու համար :

Այս տողերը գրողը , երկար տարիներ Տաճկաստան բնակելէ յետոյ , եւ սերտ մտերմական յարաբերութեան մէջ գտնուելով բողոքական եւ լուսաւորչական Հայոց ինչպէս նաեւ միսիոնարաց հետ , կրնայ հաւատարկ կերպիւ հաստատել՝ թէ այժմ չկայ զործնական կազմալուծիչ միտում , թէ՛ բողոքական մարմնոյ եւ թէ՛ միսիոնարներու կողմանէ , երբ Հայերը՝ ցեղովին եռանդուն կ'ըլլան իրենց զաւակաց կրթութեանը , կը կարգան Աստուածաշունչը իրենց հասկացած լեզուով եւ կը հաւատան ուսեալ եւ բարոյապէս բարձր եկեղեցականութեան մը պէտքին :

Ամերիկայի կատարած գործն աւելի բացառաւոր ընկու համար . պիտի յիշատակեմ մէկ քանին այն յատկանշանական բանիւրէն որ կաւարուեցան ,

1. Ամերիկայի Աստուածաշունչը տրուեցաւ ազգին՝ ժողովրդին խօսած լեզուով , Ասով պէտք է հասկնալ արդի հայերէնը , ինչպէս նաեւ հայթերք լեզուն(1) : Ատի բողոքական Աստուածաշունչ մը չէ , այլ քրիստոնէական Աստուածաշունչն է , թարգմանուած հրեական եւ յուսական լաւագոյն բնագրերէն : Ամերիկեան միսիոնարք եւ Հայ գրագէտք եղան թարգմանողքն , եւ Ամերիկեան Աւետարանական Ընկերութիւնը՝ տպագրողը : Առհասարակ ընդունուած է՝ թէ ինչ որ լուստերական Աւետարանք գործեց գերմանական լեզուին համար , եւ ինչ որ Վինկ ձէյմսի թարգմանութիւնը՝ անգղիերէն լեզուին համար , այս ժողովրդական հայ Աստուածաշունչն ալ ըրաւ Տաճկաստանի մէջ խօսուած հայ լեզուին ի մի ձուլմանը համար :

Ասոր ստուգութիւնը քանիցս ինձ հաստատած են առաջնակարգ հայ գրագէտներ , եւ ես իսկ անհատաւոր եղայ անոր կրթիչ եւ միացուցիչ մեծ աղբիւնքին առ հասարակ հայ գրականութեան վրայ՝ Աստուածաշունչի ձևին տակ , յարգուած եւ սիրուած ամէն ճշմարիտ Հայերէ , եւ խիստ շատ կարգացուած ամէն ուր որ ուսեալ Հայեր կը դառնան : Թարգմանութիւնը զոր կատարեց Տօթթօր Էլիաս Ռիկս , տարօրինակէս խնամեալ է եւ պարզ :

Ուրիշ գրքեր , ինչպէս վարժարաններու դասագրքեր , անգղիական գլուխ-գործոցներու թարգմանութիւններ , ինքնագիր երկեր , լրագիրներ եւ հանդէսներ , թէ՛ հայերէն հմ թէ՛ հայ-թրքերէն , ի լոյս ելան արագ յաճորդութեամբ , եւ ժողովուրդէն կը փնտուռէին թախանձանօք , եւ մեծապէս կը սպառուէին տուներու . եւ վարժարաններու մէջ . սակայն ետքը տէրութեան յարուցած սեղմումները , ստիպեցին փակելու ինքրուրդի տպագրական հաստատութիւնը , բայց չկարողացան սահմանափակել Պոլսոյ տպագրական լայնածաւալ գործը :

2. Կրթական ուսումնարանք հաստատուեցան ամերիկայ Թուրքիոյ մէջ՝ Ամերիկացւոց ձեռքով . ինչպէս արդէն ապացուցինք , միսիոնարաց առաջին գործերը կրթական էին : Ուր որ գնացին , յարուցին ժողովրդեան զհասգրգռութիւնը դէպ ի դպրոցները : Հասարակ եւ գիւ-

(1) "Հայաստան քրիստոնէական քերականութիւն" , քերականութիւն :

դային դպրոցներ, վերածուեցան չուսող բարձր ուսմանը վարժարաններու, եւ գիշերօթիկ դըպրոցներ հաստատուեցան առ հասարակ երկրին բոլոր մեծ քաղաքներուն մէջ : Արեւելեան եւ Կեդրոնական Տաճկաստանի մէջ՝ տմբողջ աշակերտները, եւ Արեւմտեան Տաճկաստանի մէջ միծամատութիւնը կը կազմէին Հայերը, մեծ յառաջդիմութիւն տեսնուեցաւ հետեւեալ ամբարիկեան դպրոցներու մէջ՝ որ հաստատուեցան մինչեւ ցարդ :

« Կեդրոնական Թուրքիոյ վարժարան՝ Այնթապի մէջ . Եփրատ Քօչիճ՝ Խարբուրդի մէջ (մանչկերու եւ օրիորդաց) . Ար. Պօղոսի հասարակութիւն՝ Տարսուսի մէջ եւ Կեդրոնական Թուրքիոյ վարժարան Օրիորդաց՝ Մարաշի մէջ : Այս դպրոցները, չնչին բացասութեամբ, կը յաճախուէին միայն Հայոցմէ : Ասոնց վրայ աւելցնելու է Աւերիկեան վարժարանն Օրիորդաց ի Կ. Պոլիս . Անարպչիա Քոչիճ (մանչկերու) ի Մարսուս . Միջազգային վարժարանը (մանչկերու)՝ Իզմիր . Բաղերք Քոչիճ ի Պոլիս եւ Աւուրի Բուղդակեան վարժարանն ի Պէյրութ . ասոնց աւմէնը ունին բազմաթիւ Հայ ուսանողներ, ուրիշ ազգէ ուսանողներու հետ միասին : Ուրեմն կան ինը Աւերիկեան վարժարաններ ի Թուրքիա որ ամէն ժամանակ՝ ոչ նուազ քան 2000 մանչ ու աղջիկ աշակերտ ունին, եւ կը պարտենակեն երկրին ամենէն լուսաւորեալ միութիւն : Պէյրութի վարժարանը ունի բժշկական բաժին մը, ուր շատ մը Հայեր կը ստանան բժշկական ուսում :

Այս բարձր ուսումնական հաստատութեանց մէջ . ուսուցչաց եւ վարժապետաց մեծագոյն մասը կը կազմեն Հայք, որոնց մէկ մասը՝ նոյն իսկ այդ դպրոցներու վկայագրաւորներէն, եւ որ յետոյ Ամերիկեան եւ Եւրոպական համալսարաններու մէջ՝ բարձրագոյն վկայականներ ընդունած են :

Այս վարժարանական հաստատութեանց հետ, իբր նախապատրաստական դպրոցներ՝ կան բազմաթիւ թէ՛ հասարակ եւ թէ՛ բարձր գիշերօթիկ վարժարաններ՝ Էրզրում, Պիթիլիս, Վան, Սըվաք, Կեսարիա, Ատանա, Անիմապ, Իզմիր, եւ Ատափազար, ցրուած՝ երկրին ամէն կողմերը : Այս հասարակ դպրոցներու մեծ մասը՝ նոյն իսկ Հայոցմէ վերահսկուած են, թէպէտ անոնց ալ

ունին իրենց յատուկ շատ մը բարձր վարժարաններ՝ մեծ սզդեցութիւն եւ արժէք ունեցող :

3. Կանանց կրթութեան գործը՝ Ամերիկացիք մտոցւցին այդ երկրին մէջ, Հայ կիներ՝ կ'ապրէ հիմա, մինչ 40 տարի առաջ, ծանօթ էր իբր ամբողջ Խարբուրդ նահանգին մէջ մէջ միակ տեղացի կիները որ թիչ շատ կարգաւ դիտէր : Թրքաց բարձրն ու զաղափարները այնքան ներգործած էին Հայոց վրայ, որ ժողովուրդին մեծ մասը՝ կանանց դասը կը համարէր անկարող կրթութեան : Այս ամէնը փոխուած է արդ, եւ Ատիոյ ցեղերէն այժմ ոչ մէկը աւելի հետաքրքար չէ իր գտնեց կրթութեան՝ քան այս պատմական ցեղը : Օրիորդաց պատիւ բերին այս ժողովրդեան, իրենց արագ մտաւորական զարգացմամբ : Օրիորդաց վարժարանք այնքան ժողովրդական են այսօր Հայոց մէջ, որքան Ամերիկացւոց մէջ : Կանանց կրթութիւնը Ամերիկացւոց միջոցաւ մտաւ այս ժողովուրդին մէջ, եւ վստահ եմ թէ կան զազարաւոր առաջնակարգ Հայեր՝ որք քայքէ ի բաց պիտի յայտարարեն թէ իրենց ցեղին եղած մեծագոյն պարգեւներէն մին է այդ : Ատի բարձրացուց իրենց ընտանեկան իմացողութիւնը, բերաւ մշակութեւ եւ նրբութիւն ընկերութեան մէջ, զոր անկարելի էր ուրիշ ո եւ է կերպով յառաջ բերել :

4. Ամերիկացիք մտոցւցին նաեւ այժմեան բժշկականութիւնը : Պէյրութի բժշկական վարժարանն արդէն յիշեցինք : Ուրիշ բժշկական դպրոց մը Այնթապի մէջ՝ գործեց քանի մը տարի տեղւոյն վարժարանին հետ, բայց յետոյ՝ դրամի պակասութեան պատճառով փակուեցաւ : Արդի մեծ թոտով հիւանդանոցներ հաստատուեցան Կեսարիա, Մարսուս, Այնթապ, Մերտին, Վան եւ այլ տեղեր, որոնց հետ հայ բժիշկներ յարաբերութեան մէջ են : Երկրին քաղաքական վիճակն արգիլեց Հայոց համարձակ եւ ազատ կիրարկութիւն բժշկութեան : Եթէ բացարձակ ազատութիւն ըլլար հոս տեղացի բժիշկներու, այժմ շատ թիչ պէտք պիտի մնար ամերիկացի բժիշկներու ներկայութեան :

5. Ամերիկացիք եղան միջոցորդ նպաստներու բաշխման սովի եւ չքաւորութեան օրերու մէջ : Միսիոնարաց 1819ին երկրորդ մանկէն ի վեր, մինչեւ այսօր, Ամերիկեան միսիոնարք ձայն բարձրագոյն միտ ի նպաստ տառապեալ ժո-

դողովուրդին, եւ իրենց ձայնը՝ երբեք անպատասխան չի մնաց, ոչ միայն Ամերիկայի այլ եւ Եւրոպայի մէջ։ Այդ ցաւայի վիճակն յառաջ եկած էր հետախօսէ, մտաբանէ, երաշտէ, պատերազմէ եւ ջարդերէ։ Այս Ամերիկեան միախնայրեք երբեք չլքեցին ժողովուրդը տաղնապի եւ վտանգի ժամանակ, եւ շատ անգամ՝ անոր հետ ըով ըովի մեռան։ Մնացին միշտ ժողովուրդին հետ՝ կեանքէ զատ իրենց ամէն ունեցածը կորսնցնելէ ետքը, մինչեւ որ փոխաբուեցան երկրէն իրենց գեղական միջոցաւ։

Միւրիայն 1896-ին 1,200,000 տարեք աւելի օգնութեան դրամ անցաւ միսիոնարաց եւ ամերիկացի կամաւորաց ձեռքէն, որ քաջարի Քլարա Պարթընի հետ, մասն երկրին խորերը եւ օգնեցին միսիոնարաց, հաղուեցնելու մերկերը եւ կերակրելու սովմալները։ Այս միջոցին որ կը գրեմ, Ամերիկացիք իրենց կարողութեան չափով՝ կ'օգնեն թշուառ փայտաւանդներու, որ կան Մուչի եւ Սասուեի կողմերը։

Որքան կարող ենք դատել, եթէ այդ աղետից ժամանակ այս Ամերիկացիք չը գտնուէին երկրին մէջ, դրսի աշխարհը երբեք չպիտի դիտնար տաղնապը. եւ եթէ դիտնար իսկ, չպիտի կարենար նմանօրինակ միջոցներով նպաստել։

Այսօր գտնէք թիչ կան իրազեկ Հայեր, որ տարակուսին թէ վերջին 40 տարուան մէջ մեծ բարեփոխումներ մտած են յուսաւորական եկեղեցւոյն մէջ։ Մի միայն ազօթիլն այլ եւս չէ ճանչցուած իբր քրիստոնէութեան էութիւնը, Եկեղեցւոյ առաջնապետը գիտէ՝ թէ ազօթիլն հետ, հարկ է եւ ուսումը քրիստոնէական հաւատքն եւ կեանքի։ Այս համադրում մտաւ շատ եկեղեցիներու մէջ, եւ խելացի առաջնորդներու կրօնական հաւատքն մէջ կը բռնէ մեծ տեղ մը։ Այս դադափարն եկաւ Ամերիկայէ, եւ հայկական եկեղեցին աթոճան պիտի ընէ միւս պատմական քրիստոնեայ եկեղեցիներու հետ ըով ըովի կենալու։ Այս է հոգիին՝ որ կ'առաջնորդէ զէպի ձայնարիտ բարեփոխում, եւ որ չէ կարող կորսուիլ՝ երբ հաւատարմութեամբ գործադրուի, վերահաստատուի եկեղեցին ամենատարբեր հաւատքին եւ պաշտամանը վրայ։

Չափազանցութիւն մը չէ ըսել թէ չկայ աշխարհիս վրայ ցեղ մը կամ ժողովուրդ մը, որու համար, իրենց թւոյն համեմատութեամբ, այն-

քան մեծ զոհողութիւն բրած ըլլայ Ամերիկայի ժողովուրդը, եւ ցուցուցած այնքան համակրութիւն (որքան Հայերու)։ Ո եւ է ուրիշ երկրի մէջ՝ ասոր տարածութեամբ, ամէն աստիճանի այնքան ամերիկեան վարժաբաններ եւ դպրոցներ չկան հաստատուած որքան այդ երկրին մէջ։ Ո եւ է այլ ասիական ժողովուրդէ՝ այնքան մեծ թիւով երկտասարդներ եկած չեն մեր հոգին վրայ, եւ ընդունած այնքան բարձր դիւքեր ուսման, վաճառականութեան եւ արհեստներու մէջ, որքան Հայերը։ Ամերիկեան Միախնայրաց Ընկերութիւնը բրաւ եւ կ'ընէ տակաւին Հայոց համար, ինչ որ չէ բրած ո եւ է ուրիշ ցեղի համար, առանց իսկ բացառելու Չինական մեծ ազգը եւ Ճափոնացիները։

Ամերիկացիք կը յուսան թէ Հայերը պիտի ունենան ցեղային հպարտութիւն, առողջ գատողութիւն, համբարչի իմացողութիւն եւ անձնանուէր պարտաճանաչութիւն, որպէս զի ինչ որ գործուեցաւ իրենց համար, պաշտպանէ դիւքերը չարիքներէ եւ բարձրացնէ եւ փրկէ իրենց ազգը։

ՃԷՅՄՍ Լ. ՊԱՐԹԵՆ

ԲԱՒՄԸ Պ. ԶԵՐԱԶԻՆ

Իր թերթին յունուարի թիւին մէջ, Պ. Զերազ, պատասխանելով Անանիսի 1904 Նոյեմբերի թիւով հրատարակած «Մարդ մը» արտղոսով յօդուածին, կը գրէ հետեւեալը. «Եթէ «Հայկական Միութիւն»-ը այդքան կարեւոր ընկերակցութիւն մըն էր, պէտք է փութալ զայն վերահաստատել, «սխուր տիպարները» դուրս հանելով, Բանի որ ֆրանսական դատարանը իրաւունք տուաւ Միութեան այն երկու անդամներուն որ Պ. Գալաքանտեանի կողմէ ամբաստանուած էին, այդ միջադէպը փակուած է։ Միութեան դիւանը. . . ուրիշ բան չունի այլ եւս ընելու բայց եթէ ժողովքի հրաւերել անդամները, որոնք Փարիզ են տակաւին. . .